

Stopy architekta Karfíka

Robert Špaček

Podujatia usporadúvané pri príležitosti jubileí významných osobností vyvolávajú vo mne vždy rad asociácií a otázok. Všetky súvisia so vzťahom medzi možnosťami a účinnosťou systému na jednej strane a účinnosťou pôsobenia osobnosti na strane druhej. Zdeněk Mathauser hovorí ovzniku umeleckej situácie. Miernym parafrázovaním do prostredia našej profesie sa môžeme spýtať, ako vzniká a účinkuje tvorivá situácia v architektúre, pre architektov...

Diktuje tvorivú situáciu ekonomika, politika, osvietenosť či tuposť investora, alebo dokáže silná osobnosť nepriazeň týchto rámcov zlomiť? Mal Vladimír Karfík šťastie na politické, spoločenské prostredie, investorov, alebo by aj dnes produktívne tvoril a realizoval architektúru nadčasových hodnôt? Všeobecná konjunktúra potrebuje architektúru a primerane dynamických architektov. Vladimír Karfík konkrétne vyvoláva aj ďalšie otázky. Vzťah medzi racionalitou a uvoľnenosťou, rozšafnosť tvorby. Racionalita u neho fungovala od mesta cez výrobné, občianske budovy, až po rodinné bývanie. Mal som česť sedieť vo vedeckej a umeleckej rade brnianskej fakulty spolu profesorom Karfíkom. Vo svojom zrelom veku dokázal ako kamenná busta hľadiť priamo pred seba a v pravej chvíli lakonicky reagovať. Takto s miernym úškrnom protestoval proti téze, že architektúra je zmrazená hudba. Zaznel by koncert, keby sme rozmrazili architektúru? Iracionálna predstava! Karfíkova tvorba je iste protikladom k voľnej tvorbe, kedy umelecká situácia môže vzniknúť subjektívne.

V pôvabnom rozpore s jeho racionalitou sú legendy o ňom - „Karfík, ktorý dostal od Baťu úlohu naučiť sa do pozajtra po anglicky... Karfík korigujúci ateliérovú tvorbu s logaritmickým pravítkom, nie s šesťbäckou...“ Máloktorá osobnosť zanechala také rozkošatené legendy od vážnejších príbehov až po drobnosti každodenného života.

Jeho postava aj architektúra plnia pre nás funkciu stabilnej hodnoty. Vraciame sa k nej ako k opore v tvorivo neistých časoch. Keby mala naša architektúra svoje vlastné osvie-

tenstvo, možno by vrcholilo práve Karfíkom. Keď sme si pred dvoma rokmi pripomenuli storočnicu Emila Belluša, jeden z hodnotiacich názorov hovoril o neuchopiteľnosti jeho architektúry. Bellušovu veľkorysosť a Karfíkovu vecnosť porovnávame s kolegami chemikmi. Vestibul našej budovy a racionalita starej budovy dnešnej fakulty chemickej a potravinárskej technológie. Racionálny priestorový koncept a ornamenti na fasáde. Architektúra práve vtedy asi potrebovala byť viac národná. Zdalo by sa, že všetko je jasné, ale v knižke o malých rodinných domoch, vydanej v roku 1995 vo Švajčiarsku, nájdeme Karfíkove domy v slovenskom meste Slín od švédskeho architekta Ericka Svedlunda. Aj veci na prvý pohľad pevne fixované, sa vedia skomplikovať. Posun smerom k luxusu vo forme šikmej strechy ukázal vo svojich vilách. V období prvého víťazstva plochých striech zaujímavý konzervativizmus. Modul 6,15 a stĺp s kruhovým prierezom boli úplne spôsobilé skoro na všetko, ako sa neskôr ukázalo. Redukcia 6 metrov a štvorcový prierez už neboli tak univerzálne úspešné. Totalita riaditeľa v pohybe, koncentrujúca v sebe víziu Chaplinovho nového veku aj predzvesť Orwellovho veľkého brata tiež nadobudla rozmer legendy.

Učiteľ Karfík zanechal stopy. Absolventi sa k nemu hlásia. Používame ho ako argument, že aj profesor architektúry má písať knihy. Svojimi administratívnymi budovami to dokázal. Dnešní architekti si často myslia, že stačí tvoriť a projektovať a byť profesorom. Karfíkovi zrejme taká predstava nestačila. Bol nielen učiteľ, profesor, ale i dekan fakulty. V zložitých časoch, aj keď neviem, či v druhej polovici dvadsiateho storočia nájdeme jednoduché obdobia.

Ťažko sa ubrániť aj konotácii: silne sociálne zmýšľajúci superkapitalista s architektom realizujúcim jeho zámery a asociálnosť neskoršieho „kvázisocializmu“. Veľmi práce, skoro hanblivo nám vysvetľovali, aké to vtedy bolo hrozné vykorisťovanie. Teraz tí istí dokážu byť vzrušení, že videli živého Baťu. Karfíkove domčeky, v ktorých treli biedu Baťovi zamestnanci, dnes priam ideál rodinného bývania pre ľudí, ktorí sa živia iba prácou.

Čo sa to vlastne odohralo za tých sedemdesiat, päťdesiat, desať rokov, že sme tak dokázali žonglovať s hodnotami nielen materiálnymi, ale aj všeobecne životnými? Silu baťovsko-karfíkovského obdobia určite ilustruje aj bežný ľudský príklad. Dve predaj-

ne obuvi v Bratislave, hore na námestí a na konci Obchodnej (Schöndorfskej...) boli vždy „u veľkého Baťa“ a „u malého Baťa“. Aj pre generácie narodené v päťdesiatych i sedemdesiatych rokoch.

Karfíkova architektúra je uchopiteľná, aj keď mnohovrstevná. Jej vnútorná bohatosť našla odraz v pripravených podujatiach. Karfík je členom nášho architektonického panteónu, je súčasťou súboru etalónov, ktoré sa rešpektujú, akceptujú, neveľmi kritizujú, podobne ako axiomatické aparáty exaktných vied.

Resumé

Robert Špaček: *Traces of the Architect Karfík*.

The personality of the architect Karfík is presented by the author through posing questions of relation between possibilities of a system or systems, and the effects of personality in them. Under which circumstances a creative situation emerges and how it functions – that could be traced in the life and work of Vladimír Karfík. Karfík's architecture is understandable, even though multi-layered. Its inner richness, personal enchantment of the architect and his participation in many of the best known studios of the first half of the 20th century helped preserve legends about forming and emergence of the modern architecture and its creators. We come back to it for support in creatively uncertain times. Had our architecture had its own Enlightenment, it might have had its high point in Karfík.

Iný pragmatizmus

Matúš Dulla

Vladimír Karfík vo svojich pamätiach popisuje príhodu, ako jeden z jeho spolucestujúcich, keď ich lietadlo za najhlbšieho stalinizmu uniesli do západného Nemecka, roztrhal a zjedol svoju funkcionársku legitimáciu. Pragmatické riešenie konfliktu ideológií, ktoré tu autor vo švejkovskej scénke predviedol, je akousi metaforou. Zastupuje problém, ktorý bol jedným z ústredných, keď hodnotíme architektovo celoživotné dielo. Dajú sa z neho odvodiť dôsledky a poučenia,

ktoré prekračujú obvyklé indukcie, aké sa vynárajú či uvádzajú v štandardných popisoch Karfíkovho diela a osobnosti.

Vznik ČSR znamenal pretrhnutie tradície, ktorá sa chápala ako zväzujúca a jej zdroje za odumierajúce. Predstava o inovatívnej, tradíciu popierajúcej moderne prenikla avantgardným myslením mladej generácie architektov, študujúcich v československej metropole. Charakteristická je ostrá deliaca čiara, ktorá bola medzi študentmi a hoci aj zdanlivo progresívnymi učiteľmi. Pražské škrtnutie a prekročenie predchádzajúcich väzieb Prahy na Viedeň a Nemecko v súvislosti s odtrhnutím sa od rakúskeho a nemeckého vplyvu, výrazne formovali dobovú duchovnú klímu. Vladimír Karfík do nej už ako pripravenej vstupuje ako študent. Už ju mohol absorbovať a nemusel sa zúčastňovať na jej zakladateľských zápasoch.

Nové dominantné centrá boli francúzskej a angloamerickej proveniencie. Samozrejme, že neboli názorovo homogénne. Sám Karfík opisuje svoje kontakty s Le Corbusierom i Adolfom Loosom a neskôr s Frankom L. Wrightom, ktorý sám bol skôr protikladom ako reprezentantom typického amerického pragmatizmu. Ale Karfíkov eklektický záujem a adaptabilita boli vo svojej podstate samy osebe pragmatické.

Vplyv fenoménu Baťa na jeho ďalšie formovanie sa zriedka skúma v širšom svetle. Ohurujúci úspech Baťovho projektu a jeho neskoršie socialistické demonizovanie, obzvlášť preto, lebo sám v sebe obsahoval rad odborársko-socialistických črt, zastiera a znemožňuje hlbšiu kritickú analýzu možností a limitov formovania baťovskej architektúry.

Zhoda Baťových metód a Karfíkovho osobnostného zamerania mali spoločnú pragmatickú platformu. Napokon, architekt dostal práve vo vlasti pragmatickej filozofie – v USA – od podnikateľa ponuku ísť pracovať do Zlína. Nie je jednoduché oddeliť kapitalistické od spomenutých odborársko-socialistických momentov v Baťovom projekte. Ani sám Vladimír Karfík neskôr vlastne vôbec nekomentuje nejaké krivdy, ktoré na ňom páchal socialistický režim. Zrejme sa dokázal pružne pragmaticky adaptovať. Jeho aktivity sa v povojnovom období koncentrovali na činnosti (návrh prvého montovaného celopanelového domu), ktoré dobre a pohotovo nadviazali na racionálny ekonomizmus medzivojnového Zlína. (V knihe *Architekt si spomína*, SAS, Bratislava 1993 napísal: „Naša architektúra v Zlíne i mimo